

LÄR OM KÄRNVAPEN

NPT historia

Bakgrunden till ickespridningsavtalet NPT står att finna i en oro för hur säkert det skulle vara att leva i en värld med flera kärnvapenstater. Efter USA:s atombombningar av Hiroshima och Nagasaki hade först Ryssland och sedan Storbritannien, Frankrike och sist Kina skaffat sig egna kärnvapen. Kalla krigets terrorbalans mellan USA och Ryssland var instabil, och fler aktörer med kärnvapen skulle mångdubbla riskerna för användande av kärnvapen – avsiktligt eller av misstag.

Irlands utrikesminister Frank Aiken var den som 1958 kom med förslaget till ett avtal för att reglera spridning och nedrustning av kärnvapen. Efter förhandlingar öppnades ickespridningsavtalet för underskrifter 1968. Finland var det första landet som skrev under avtalet. Sverige och många andra länder skrev också under NPT under det första året, 1968. 1970 trädde avtalet ikraft. Det dröjde fram till 1992 innan alla de fem officiella kärnvapenstaterna hade undertecknat avtalet. Situationen för NPT 2008 är att alla världens länder utom Indien, Pakistan, Israel och Nordkorea är medlemmar.

I avtalet som trädde ikraft 1970 står att medlemsstaterna efter 25 år skulle samlas i en konferens för att besluta om NPT skulle förlängas för en viss period eller om avtalet skulle förlängas för obestämd framtid. 1995 sammanträdde medlemsstaterna och beslutade att avtalet skulle förlängas för en obestämd framtid.

Att ha eller att inte ha kärnvapen

NPT delar in medlemsstaterna i kärnvapenstater och icke-kärnvapenstater. Som officiella kärnvapenstater räknas enligt NPT de som hade skaffat kärnvapen före den 1 januari 1967. Dessa var USA, Ryssland, Storbritannien, Frankrike och Kina – som också är de fem permanenta medlemsländerna i FN: s säkerhetsråd. Frågan om indelningen i ”de som har” och ”de som inte har och aldrig heller ska få” har skapat upprörda känslor i vissa länder.

Alla andra stater skrev så småningom under avtalet som icke-kärnvapenstater. Den sista, Montenegro, skrev under 2007. Indien, Pakistan, Israel och Nordkorea uppmanas fortfarande att ge upp sina kärnvapen och ansluta sig till NPT som icke-kärnvapenstater. NPT ger medlemsstaterna rätt att dra sig ur avtalet med tre

månaders varsel, vilket Nordkorea valde att göra 2003. Inget annat land har dragit sig ur avtalet, vilket visar på dess styrka och att de flesta av världens länder verkligen vill leva i en värld utan kärnvapen.

NPT ställer olika krav på kärnvapenstater och icke-kärnvapenstater:

- De länder som har kärnvapen lovar att inte överlåta kärnvapen till någon som helst mottagare. De får inte heller hjälpa eller uppmuntra icke-kärnvapenstater att utveckla kärnvapen. Det innebär att all form av handel med eller bortskänkning av kärnvapen, delar av kärnvapen, och teknologi eller material som gör det möjligt för nya stater att producera kärnvapen är förbjuden. NPT är också det enda internationella juridiskt bindande avtal som slår fast att kärnvapenstaterna i "uppriktig anda" ska förhandla om att nedrusta sina kärnvapenarsenaler. Avtalet sätter dock ingen tidsgräns för när detta ska vara gjort.
- Icke-kärnvapenstaterna förbinder sig enligt NPT att inte ta emot eller tillverka kärnvapen. Alla stater har enligt avtalet rätt till så kallad fredlig kärnteknologi, alltså kärnreaktorer för energiproduktion. Kärnkraftsreaktorer i icke-kärnvapenstater ska inspekteras av det Internationella atomenergiorganet IAEA, för att kontrollera att inget land använder sina kärnenergiprogram för att utveckla kärnvapen.

Tre pelare

Ickespridningsavtalet är uppbyggt kring tre huvudsakliga frågor:

- förhindra spridning av kärnvapen till nya aktörer
- nedrustning av existerande arsenaler
- alla länders rätt till "fredlig användning", dvs. kärnkraft

Dessa kallas avtalets tre pelare, och olika länder tenderar att lägga fokus vid olika av dessa pelare. Kärnvapenstaterna är ofta mycket mer intresserade av att prata om problemet med spridning av kärnvapen och riskerna för att nya länder ska komma över kärnvapen. Kärnvapenstaterna understryker de insatser de har gjort för att nedrusta sina arsenaler och menar att nedrustningsprocessen är i full gång och fokus därför bör ligga på ickespridning, vilket man anser som den stora säkerhetsfrågan.

Icke-kärnvapenstaterna å andra sidan riktar lika ofta fokus på nödvändigheten i att kärnvapenstaterna nedrustar sina arsenaler. Detta, menar många stater, skulle bidra till en ökad internationell säkerhet med mycket mindre risk att någon ny stat skulle vilja ha egna kärnvapen. Nedrustning av existerande arsenaler minskar också risken för kärnvapenkrig – oavsett om det utlöses avsiktligt eller av misstag.

Den globala nedrustningsrörelsen har riktat skarp kritik mot den tredje pelaren om "fredlig användning" av kärnteknologi, och pekar på att kärnkraftsreaktorer ger möjlighet till att skapa kärnvapen. Använt kärnbränsle innehåller plutonium som kan uppgraderas till kärnvapenvapenmaterial, och samma anläggningar som används för att anrika uran för kärnreaktorer kan användas för att höganrika uran för kärnvapen. NPT föreskriver också IAEA-inspektioner av kärnkraftsanläggningar i icke-kärnvapenstater, men inga inspektioner krävs av kärnvapenanläggningar eller ens av kärnkraftsanläggningar i kärnvapenstater, vilket kan tyckas snedvridet.

Översynskonferenser

Vart femte år träffas alla NPT-avtalets medlemsstater för en översynskonferens (på engelska NPT Review Conference). Översynskonferensen är till för att utvärdera hur avtalet efterlevs och för att fatta beslut om hur man bättre kan verkställa de åtaganden länderna har gjort i och med avtalet. Översynskonferenserna fattar i regel beslut med konsensus, vilket betyder att alla medlemsstater måste vara överens för att beslut ska tas. Medlemsländerna turas om att sitta ordförande för översynskonferenserna. En översynskonferens är ca en månad lång.

På översynskonferenserna arbetar medlemsstaternas representanter först i en allmän debatt. Varje land framför där ett uttalande om hur just det landet har arbetat för att efterleva NPT och vad man anser vara de viktigaste frågorna. Den allmänna debatten är ofta utdragen och staterna gör sällan särskilt oväntade uttalanden. Parallellt med den allmänna debatten som hålls för öppna dörrar, pågår förhandlingar bakom stängda dörrar där medlemsstaterna försöker enas om en dagordning och ett arbetsprogram för konferensen.

Efter den allmänna debatten samlas medlemsländernas representanter i tre huvudkommittéer, var och en med valfritt antal undergrupper (på engelska Subsidiary Bodies). Det finns tre stående huvudkommittéer för att i huvudsak diskutera avtalets tre pelare: ickespridning, kärnvapenedrustning och fredlig användning av kärnteknologi. Undergrupperna kan avhandla olika aktuella temaområden, som t.ex. säkerhetsgarantier, Mellanöstern eller hur man ska hantera länder som vill dra sig ur NPT. Parallellt förs också diskussioner i regionala grupper. Även huvudkommittéernas arbete inleds med en allmän debatt. Mot slutet av konferensen ska staterna enas om ett slutdokument avsett att vara politiskt bindande för medlemsstaterna.

Tre viktiga regionala grupper är den västerländska gruppen, östeuropeiska gruppen och den största gruppen kallad alliansfria gruppen. De regionala grupperna är en rest från det kalla krigets uppdelning i öst, väst och de som var alliansfria. Andra grupper som samlas under NPT är bl a EU och New Agenda Coalition.

Medlemsstaterna, enskilt eller i olika grupper, kan lämna in rapporter och arbetspapper till översynskonferensen, som ligger till grund för det arbete som görs i huvudkommittéerna. Även dokument från de föregående årens förberedande kommittéer inför översynskonferensen används.

Förberedande kommittéer

Förberedande kommittéer (på engelska Preparatory Committees) har hållits en per år mellan översynskonferenserna. Undantaget är det år som ligger närmast efter en översynskonferens, då inget möte äger rum. Förberedande kommittéerna brukar vara ungefär tio dagar långa, och består precis som översynskonferenserna av en allmän debatt och därefter arbete i olika huvudkommittéer, som i det här fallet kallas kluster. De tre klustren är precis som översynskonferensernas huvudkommittéer indelade enligt NPT-avtalets tre pelare: ickespridning, kärnvapenedrustning och fredlig användning av kärnteknologi.

Under de förberedande kommittéerna behandlas ofta stora mängder av arbetspapper och rapporter som medlemsstaterna lämnat in, och mötets ordförande sammanställer i slutet av mötet ett sammanfattande uttalande. Inga av dessa dokument är bindande för medlemsstaterna, utan de kommer istället att användas som redskap för utvärdering under kommande översynskonferens.

Civila samhällets medverkan

Intresset för att delta i de förberedande kommittéerna och framför allt översynskonferenserna är stort bland de organisationer som runtom i världen jobbar för en kärnvapenfri värld. Den allmänna debatten under både översynskonferenserna och förberedande kommittéerna är öppna för alla intresserade, men diskussionerna kring sakfrågor sker bakom stängda dörrar, bara med medlemsstaterna. Civila samhällets representanter brukar också ges en halvdag under konferensen då de får framföra sina uttalanden från podiet inför de samlade regeringsdelegaterna. Det är en mycket liten del av en konferens som varar i nästan

en månads tid, men intresset brukar vara stort och salen till brädden fylld när organisationerna pratar.

Civila samhällets organisationer – allt ifrån fredsorganisationer till forskningsinstitut, religiösa grupper och akademiker – brukar arrangera ett digert program av sidoevenemang under konferenserna. Det kan vara allt ifrån seminarier och föreläsningar för att utbilda sig själva i frågor rörande kärnvapen och nedrustning till paneldebatter; workshops och möten med representanter från medlemsstaternas delegationer. På översynskonferensen av ickespridningsavtalet 2005 deltog över 2000 representanter från civila samhället – det största antalet någonsin.

Att det civila samhället har koll på vad som händer på dessa möten och rapporterar detta vidare ut till enskilda människor och grupper runt om i världen är en viktig del av arbetet med kärnvapenedrustning. Det sätter press på medlemsstaterna att verkligen genomföra det man har lovat inom ramarna för avtalet. Civila samhällets organisationer har ofta kunskap och expertis inom specifika områden som kan vara till nytta för medlemsstaternas delegationer.

Många organisationer tycker att arbetet med att förverkliga avtalet går långsamt, framför allt kärnvapenstaternas åtagande att nedrusta sina arsenaler. På översynskonferenser och förberedande kommittéer diskuterar medlemsstaterna hur NPT-avtalet skulle kunna stärkas. Även civila samhällets organisationer har förslag på åtgärder för att förbättra avtalet. Tydligare krav på rapportering om nedrustningsåtgärder i kärnvapenstaterna; bättre kontrollmekanismer för att försäkra att icke-kärnvapenstaterna civila kärnanläggningar förblir civila och att kärnvapenstaterna verkligen nedrustar sina arsenaler; och en fokuserad diskussion om nedrustning av små, taktiska kärnvapen som idag ofta står utanför nedrustningsdiskussionerna är några exempel på viktiga frågor som kan stärka NPT.

